

Vadstena slottsvallar

– att bygga en tidsmaskin

Valven är gjorda för 'månghundraårig livslängd'. Den västra vällen rymmer i dag en av de största samlingssalarna i Östergötland.

De nyuppförda fyrkantstornen har ritats av arkitekterna van Mierop och Belaieff efter förlagor från Riksantikvarieämbetet.

VADSTENA SLOTT började byggas 1545 av Gustav Vasa som en befästning vid Vätterns strand, omgiven av kanontorn och vallar. Snart byggdes fästningen ut med två fristående tornbyggnader, de så kallade fyrkantstornen, i borggårdens södra hörn, inredda för officerare högst upp och med kök och fängelse i de nedre delarna. Gustav Vasa bodde då i ett stort timmerhus på gården. Det stora renässansslottet uppfördes av Johan III, och det stod färdigt först i början av 1600-talet.

Förfall ledde till att fyrkantstornen på borggården revs och fästningsvallarna användes till utfyllnad vid hamnutbyggnaden i Vadstena på 1800-talet. År 1899 flyttade landsarkivet in i slottets östra del.

På 1930-talet fanns planer på att återuppföra vallarna med arkiv i det inre och därigenom frigöra värdefulla rum i slot-

tet. Detta förslag aktualiserades på 1970-talet, och 1980–85 genomfördes en första etapp av vallutbyggnaden med Nils Ahrbom som arkitekt.

GIGANTISKT BYGGNADSFÖRETAG

År 1995 gav regeringen Statens fastighetsverk i uppdrag att fullfölja vallarnas utbyggnad. Detta resulterade i den sannolikt största förändring av ett historiskt monument som har skett i landet under 1900-talet.

På Riksantikvarieämbetets inrådan skulle även de båda fyrkantstornen rekonstrueras och en ny bro byggas vid vallens västra sida för att skona slottets värdefulla renässansport.

Som riktlinje för rekonstruktionen skriver Statens fastighetsverk i sitt program: «För att göra anläggningen histo-

riskt trovärdig bör utgångspunkten vara att rekonstruera ett känt tillstånd och att då välja ett historiskt skede som är väl belagt och som innebär att nytillskottet upplevs som naturligt samhörande med den existerande anläggningen.»

Verkets målsättning var trefaldig:

Pedagogisk – för att förtydliga anläggningens historia och dess kulturhistoriska betydelse.

Arkitektonisk – för att förbättra miljön.

Funktionell – för att skapa användbara lokaler.

Det ovanligt komplicerade bygget, som även omfattade nya arkeologiska undersökningar, genomfördes på en mycket begränsad yta med till största delen industriella och storskaliga byggmetoder. En process där många utomstående experter deltog och ansvarade för separata delar.

NY BORGÅRD

Största delen av lokalytan i de nybyggda vallarna används nu av landsarkivet. De framtida reserverna disponeras av turistbyrån och Vadstena-akademien gemensamt men hyrs även ut till konferenser, mässor och stora fester.

Vadstena-akademien kan nu utnyttja de salar som frigjorts från arkiv inne i

slottet för sina framträdanden. Akademien har fått funktionella loger i den östra vällen ovanför turistbyrån och har numera även tillgång till en utomhusscen på borggården, ritad av Per Rydberg. Turistbyrån har fått passande utrymmen vid portiken.

Mur och fyrkantstorn har putsats i vitt så som hela slottet såg ut på 1600-talet. Därmed skiljer de sig i dag avsevärt från resten av slottet, och den ljusa putsen på de grova murarna smutsas snabbt av väder och vind.

Den nybyggda vallmuren ska motsvara den drygt sex meter höga muren med försträvningar från år 1600. Den var uppbyggd av kalksten framför den äldsta, betydligt lägre vällen, byggd av tuktad gråsten. Murarna projekterades av stenkonservator Tord Andersson.

Fyrkantstornen har ritats av arkitekterna van Mierop och Belaieff efter förlagor från Riksantikvarieämbetet, i syfte att återskapa de torn som på Gustav Vasas tid byggdes för att tillsammans med slottets trapphustorn skapa ett borggårdsmotiv efter europeiskt mönster.

FYRKANTSTORNEN OCH VALLARNA

Fyrkantstornen kan beskrivas som en modernistisk plan med postmoderna fa-

sader och kopior av ett av slottets 1500-talsfönster. Det pålitligaste underlaget för fyrkantstornen är en uppmätning från 1815.

Den östra vällen från 1985 ritades i modernistisk anda och ser ut som en byggnad med grästak. Arkitekten tog avstånd från tanken att rita en rekonstruktion.

I den andra etappen lade man ner stor möda på att analysera och följa ritningen av vällen från 1770-talet. Den nya avancerade betongkonstruktionen och dess installationer döljs av ett skal av tuktad gråsten, så som den lägre muren från 1500-talet såg ut. De gamla murarna var dock oregelbundna och olika dagens raka murar.

Vallens branta lutning, som orsakat ras i alla tider och bidragit till förfallet, har behållits och klätts med sedummattor. Resterna av en medeltida stadsdel finns kvar under vallarnas tunga betongkonstruktioner. Dessa byggdes på ett vad man menade reversibelt sätt för att de arkeologiska lämningarna åter skulle kunna studeras när man rev vallarna. De fick dock en planerad livslängd som vida överstiger vanliga hus och byggdes på ett sätt som ska kunna stå emot bombangrepp.

Den nya bron, ritad av Per Rydberg, är ett modernt tillägg med tydliga traditionella inslag. Vällen, ritad av van Mierop och Belaieff, är ett försök till rekonstruktion av 1500-talets murar. Portbyggnaden, även den ritad av van Mierop och Belaieff, i årtiondets nymodernism.

Återuppförandet av slottsvallarna och fyrkantstornen vid Vadstena slott är den största förändring av ett historiskt monument som genomförts i Sverige under 1900-talet.

